

BUXORO AMIRLIGI VA TURKIYA MUNOSABATLARI

Rahimboyeva Sitora

BuxDU magistranti

Annotatsiya: Maqolada XVIII - XIX asr boshlarida Buxoro amirligi va Usmoniy turklar davlati o'rtasidagi siyosiy-iqtisodiy munosabatlar tarixi, elchilik almashinuvlari, o'zaro diplomatik munosabatlarda ko'zda tutilgan maqsad va vazifalar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Buxoro amirligi, Usmoniy Turklar, Amir Haydar, Sulton Salim III, Rossiya imperiyasi, elchilik munosabatlari

XIX asrning ikkinchi yarmida mustamlakachilik, o'zga mamlakatlar hududini istilo qilish jarayonlari avj olgan bo'lib, O'rta Osiyo jumladan, Buxoro amirligi ham bu jarayonlardan chetda qolmagan. Milliy mustaqillikni saqlash, diniy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy qaramlik holatiga tushib qolmaslik maqsadida Buxoro amirligining diniy va madaniy jihatdan yaqin bo'lgan Usmoniylar saltanati bilan aloqalarni mustahkamlashga alohida ahamiyat bergan.

1787-1791-yillarda bo'lib o'tgan Rossiya-Usmoniylar urushi Rossiyaning Buxoro amirligidagi mavqeiga kuchli ta'sir qildi. Bu holatni o'sha paytlarda Buxoroda bo'lgan Usmoniylar elchilari har tomondan o'rganib chiqadi. Yuzaga kelgan bunday siyosiy vaziyatdan Usmoniylar hukmdorlari unumli foydalanishgan va Buxoro amirligi bilan yaqinlashishgan.

Buxoro amiri Doniyolbiy 1783-1784-yillarda Turkiya sultoni Abulhamid huzuriga, elchi Muhammad Sharif orqali maktub jo'natadi. Doniyolbiy bu maktublarida ikki davlat o'rtasida do'stlikni davom ettirishni e'tirof etgan. Buxoro amirining bu maktubiga Usmoniylar sultonining qanday javob berganligi haqidagi manbalarda biron-bir ma'lumotni uchramaydi.

Shundan so'ng, Usmoniylar Buxoro amirligiga alamdor Mahmud Said og'a boshchiligida elchilarni Rossiyaga qarshi bilan birga kurashish maqsadida yuboradi. 1786-yilda “Nomai Humoyun” bilan yo'lga chiqqan alamdor Maxmud Said og'a Eron orqali qiyinchilik bilan Buxoroga yetib keladi va Usmoniylar sultoni maktubini amir Shohmurodga (1785-1800) topshiradi [1].

XVIII asrning boshlariga kelib Eron va Rossiya o'rtasida nizolar avjiga chiqadi. Napoleon xavfini bartaraf etilgan Rossiya 1813-yilda Kavkaz hududiga kirib, Eronni muvaffaqiyatsizlikka uchratadi [2]. Kavkazning katta hududini qo'lga kiritgan Rossiya Usmoniylar va O'rta Osiyo uchun tahdid sola boshlaydi.

Usmoniylar imperiyasi va O'rta Osiyo oralig'idagi masofaning uzoqligi, buning ustiga ikki o'rtada shia mazhabidagi Eron davlatining mavjudligi va bu mamlakat bilan raqiblik kabi omillar Usmoniylar va Buxoro davlatlari o'rtasidagi munosabatlarning yetarli darajada rivojlanishiga asosiy to'siqlardan biri edi. Shu sababli, Usmoniylar saltanatiga Buxoro xususidagi ma'lumotlar ancha kech, yoki yetarlicha aniq bo'lmagan holda yetib brogan.

Usmoniylar davlati 1792-yilgi Rossiya bilan tuzgan sulhga ko'ra, o'zaro urushlariga O'rta Osiyo xonliklarini jalb etmaslik majburiyatini olgan edi. Suning uchun Turkiya hukmdorlarining XIX asr o'rtalarida xonliklarga yozgan maktublarida Rossiyaga qarshi ittifoq to'g'risida fikrlar uchramaydi.

1800-yilda Shohmurod vafot etgandan so'ng Amir Haydar taxtga o'tiradi. Amir Haydar hukmronliging dastlabki yillaridanoq Usmoniylar davlati bilan elchilik aloqalarini o'rnatishga harakat qiladi va taxtga o'tirganligini bildirish maqsadida Devonbegi Eshmuhammad va Mirza Muhammadyusufni Istanbulga yuboradi. Elchi: “Amir Haydar hazratlarining taxtga chiqqanligini

bildirgani keldim,” deya o’zi bilan olib kelgan amirning nomasini va sovg’a-salomlarni topshiradi [2]. Shundan so’ng turk sultonlaridan quyidagi mazmunda javob olinadi: “Otangizning vafotini eshitib, qayg’uga botdik. Qayg’umizni sizning taxtga chiqqaningiz bir oz bo’lsada yengillashtirdi. Izhor qilgan do’stligingiz davomiy bo’lsin” [3].

O’rta Osiyodagi siyosiy voqealarni Usmoniylar sultonlari doimiy kuzatib turadi. Buxoro amirining maktubiga sulton Salim III (1789-1807) befarq bo’lmagan. U ham Amir Haydar kabi ikki davlat o’rtasida o’zaro aloqalar rivojlanishi tarafdori bo’lgan. Amir Haydar 1815-yilda Usmoniylar sultoni Maxmud II (1808-1839) huzuriga Mirza Muhammadyusufni elchi qilib yuboradi. Amir Haydar maktubida Maxmud II ga nisbatan aytilgan sermulozamat so’zlar va maqtovlardan so’ng, o’ylab: “Biz o’zimizning taqvodor va fazilatli vakilimiz Mirza Muhammad Yusuf qo’riqchiboshini Arabistonning muqaddas yerlarini ziyorat qildik” deyiladi [4]. Shu bilan birga, maktubda fransuzlarning Rossiyaga tajovuzi, unga qarashli yerlarda buxorolik savdogarlarning mol-mulki talangani va ular orasida yuqorida zikr qilingan Mirzaning ham 1.500 tillolik mollari bo’lgani, sulton o’zining yuksak nufuzidan foydalanib o’sha mollarga umid bog’lab, umidvor bo’lib qolganligi bayon qilingan. Amir Haydar Sharqiy Hindiston kompaniyasi buni uning Usmoniylar sultonidan “...bu yerda fiqh kitoblariga muhtojlik kuchayib ketganligi”, yani qattiq tartib-intizom o’rnatish lozimligi, “Hindiston bilan ana shu masalaga oid bir qancha kitoblar keltirildi-yu, ammo ular yetarlilik qilmayotganligi” [5] aytib o’tilgan.

Manbalardan ma’lumki, Usmoniylar nafaqat Buxoro amirligi, O’rta Osiyodagi boshqa xonliklar bilan aloqalarini buzishni istamagan. Chunki O’rta Osiyo xonliklari Usmoniylar sultonining islom olamidagi mavqeini tan olar, u bilan aloqalar o’rnatishga urinishar edi [6]. Jumladan, Buxoro amirlari Usmoniy sultonlariga elchilar yuborib, muammoli masalalarning shar’iyligini aniqlashga harakat qilar va uning talqini uchun kerak bo’lgan buyuk mujtahidlarning asarlarini yuborishni so’rab turishgan. Shunday topshiriqlardan biri Amir Haydar tomonidan Eron va Usmoniylar davlatlariga yuborilgan Ali Rizo elchiliga ham topshirilgan. Buxoro amiri maktubida o’zaro savdo to’siqlarini bartaraf qilish, savdo karvonlarini talovchilarga nisbatan muayyan chora-tadbirlar ko’rish kabi aniq vazifalar ham qayd qilingan. Amir Haydarning ushbu maktubidan ko’rinib turibdiki, ikki mamlakat ortasida o’zaro totuvlik va hamjihatlik istagi, azaldan davom etayotgan savdo-sotiqni rivojlantirish, ikki o’rtadagi manfaatdorlik aloqalarini mustahkamlashga intilish kabi jihatlar diplomatik munosabatlarning asosi bo’lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистоннинг янги тарихи. I китоб. -Т.: Шарқ. 2000. -41б.(New history of Uzbekistan. I book. -T. : Sharq. 2000. -41b.)
2. Гуламов Х. Из истории дипломатических отношений России с Бухарским ханством в XVIIIв.-Т.:Фан. 1992. -82 с.(2. Gulamov H. From the history of diplomatic relations between Russia and the Bukhara Khanate in the 18th century -T. : Fan. 1992.-82 p.)
3. Ўзбекистоннинг янги тарихи. I китоб. -Т.: Шарқ. 2000. -41б.(New history of Uzbekistan. I book. -T. : Sharq. 2000. -41b)
4. Saray M. Rus işgali devrinde Osmanli devleti ile Turkistan hanlikleri arasindeki ilişkiler. - Ankara., 1994. -18 s.
5. Колласъ. История Турции. -СПб., 1882. -97 с. (She was pricked. History of Turkey. -SPb., 1882. -97 p.)
6. Yuldosheva, B., & Rahmatova, F. (2023). SOVET ITTIFOQI TARKIBIDAGI O’ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA NAZAR. *Gospodarka i Innowacje.*, 42, 205-208.

7. Bibirajab Yuldosheva, & Gulniso Rashidova. (2023). BUXORO AMIRLIGI VA ROSSIYA ELCHILIK MUNOSABATLARI (XVIII ASRDA). "ONLINE - CONFERENCES" PLATFORM, 1, 348–351.
8. Yuldosheva, B. (2023). ORTA OSIYO XONLIKLARINING SIYOSIY TARIXIY GEOGRAFIYASI ANNOTATSIYA. " Экономика и туризм" международный научно-инновационный журнал, 6(14).
9. Yuldosheva, B., & Razikova, M. (2023). XORAZMSHOHLAR DAVLATINING TARIXIY GEOGRAFIYASI. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (Vol. 1, pp. 420-422).
10. Yuldosheva, B. (2024). The current state of green spaces and their historical changes in Bukhara City. In *BIO Web of Conferences* (Vol. 84, p. 01039). EDP Sciences.
11. Bibirajab, Y., & Niginabonu, S. (2024). Historical Geography of Amir Timur State. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(1), 7-10.
12. Yoldasheva, B., & Azizbek, H. (2023). The Population of Uzbekistan During the Soviet Period. *International Journal of Culture and Modernity*, 35, 1–5.